

SPOLEČNOST NÁDENÍKŮ

Martin Brzobohatý

Tekutá doba, postnarrativní společnost, pozdní kapitalismus, vyhořelá společnost, riziková společnost. Teoretici se už desítky let snaží analyzovat a konceptualizovat společnost, ve které žijeme. Ta se ale proměňuje a je složité zachytit tyto proměny ve stavu, kdy stále ještě probíhají. O jejich shrnutí a průniky se pokouší kniha *Společnost úzkosti* sociologa a teoretika práva Jana Géryka, v níž autor mapuje proměny jednadvacátého (a konce dvacátého) století na pozadí konceptu úzkosti.

Úzkost se na rozdíl od strachu vyznačuje svou abstraktností, nekonkrétností: strachu lze čelit, protože má svůj konkrétní původ, zatímco úzkost je spojena s pocitem nejistoty, očekáváním něčeho neznámého. Dnes mohou být její příčinou nejen imigrační nebo klimatické krize, ale také techno stres nebo materiální starosti spojené s každodenní existencí. Probouzejí v člověku pocit, že se ocitá ve zběsilé strnulosti, kdy musí aspoň běžet, aby zůstal stát na místě, podobně jako Alenka v říši Srdcové královny. Nejde ale pouze o duševní zdraví, proměňuje se i náš přístup a prožívání času. A příčinou je nejen rychlost a nekonečné skrolování sociálními sítěmi či nepřetržitě bytí online, které většina z nás tak dobře zná, ale i akcelerace a následná desynchronizace společenských systémů a subsystémů: politického, ekonomického, kulturního, technického, masmediálního. Politika zaostává za finančním sektorem a právo za realitou, důsledkem čehož se demokracie po celém světě ocitají v krizi. Jak píše William Shakespeare v tragédii *Hamlet*, „čas se vymknul z kloubů“.

DEPRESE A ÚZKOST VE SVĚTĚ POZDŇÍHO KAPITALISMU

Na pomoc ve své analýze si Géryk bere teoretické koncepty z psychologie, sociologie, filozofie, teorie médií a práva. Vedle německého sociologa a filozofa Hartmuta Rosy zmiňuje koncepty Deleuzova pojetí duševního zdraví jako politického jevu, postmodernismus marxistického teoretika

Frederica Jamesona nebo psychoanalýzu dalšího teoretika Frankfurtské školy Ericha Fromma. Výčet použitých a zmíněných teorií je ostatně velmi dlouhý, kniha referencemi a odkazy nešetří. Právě v tom tkví možná největší přínos *Společnosti úzkosti*: ne ani tak v originalitě samotných myšlenek, jako spíše v syntéze již existujících teorií a jejich následném propojení ve smysluplný celek — ostatně se jedná o knižně přepracovanou disertační práci.

Jak Géryk dokládá na pozadí výzkumů, deprese a úzkostné poruchy se ve společnosti vyskytovaly i dříve, současný nárůst je však přece jen bezprecedentní. Za rok 2017 se téměř zpětinásobila potřeba psychofarmak oproti roku 2000, ve Spojených státech amerických podle jiných výzkumů každý pátý obyvatel trpí nějakou formou duševní poruchy. Všechny statistické trendy ukazují, že západní společnost napříč generacemi se začíná dusit. Původce těchto alarmujících trendů podle Géryka je mnohohlavá hydra. Je to vzájemná desynchronizace společenských subsystémů, kvůli níž člověk jako by ztrácel pevnou půdu pod nohama. Staré jistoty přestávají existovat, velká vyprávění, příběhy, které společnosti tmelily, se vytrácejí. Ve světě, kde minulost přestává být relevantní a budoucnost mizí v apokalyptické vizi, každý obýváme vlastní svět a prostor pro vzájemný dialog se na úrovni politické i sociální neustále zmenšuje. Podle autora se také smršťuje prostor pro vzájemné prožívání a zakoušení světa, důsledkem čehož se bortí sociální a politické struktury důležité pro fungování jakékoli demokratické společnosti. Všudypřítomná prekarizace a tlak na mobilitu zase prohlubují odcizení, pocit, že nikam nepatříme nebo že naše práce postrádá jakýkoli smysl. Tradiční sociální vazby se mění v systém dočasných úmluv.

Možné vysvětlení krize mezilidských vztahů a jejich fungování nabízí už zmíněný člen Frankfurtské školy Hartmut Rosa ve své teorii rezonance. Podle ní by se měly ideální vztahy nacházet na průniku tří os: vertikální, vztažené k transcendentnu,

horizontální, ve vztahu k ostatním lidem, a diagonální, vztažené k aktivitám a prostředí, které obýváme. Případný průsečík by měl zajišťovat naplněný život a ideální společnost by jej měla reflektovat.

Pandemie covidu-19, která na konci desátých let sama o sobě akcelerovala nárůst duševních poruch, může dobře ilustrovat i desynchronizaci politického a masmediálního subsystému. Politici vydávali denně nařízení, která už často nedávala smysl, protože byla v přímém rozporu s realitou, nestíhala ji. Informací bylo přehřel a byly ihned dostupné, ve výsledku ale nepřipomínaly srozumitelnou, přehlednou argumentační stavbu, ale nevhlednou haldu. Jak politika nestačí reagovat na nástup technologického subsystému, zase dokumentuje nástup technologických gigantů „big tech“ (Alphabet, Amazon, Apple, Meta, Microsoft), kteří ve svých

Jan Géryk
Společnost úzkosti. Jak souvisí politika, čas a duševní zdraví
Host, Brno 2023
352 stran

rukou koncentrují obrovskou moc nad našimi životy, přesto jsou pod minimálním veřejným dohledem. Hlavním mottem společnosti Meta, tehdejšího Facebooku, bylo mimochodem ještě poměrně nedávno „buď rychlý a rozbíjej věci“ („move fast and break things“). Namísto snahy o vytvoření bezpečného společného prostoru tyto společnosti predátorsky těží soukromá data a přepravují je třetím stranám. Až v posledních letech dochází k určitému zájmu veřejnosti i zákonodárců napříč politickým spektrem. Regulace v Evropské unii i ve Spojených státech dokládají, že právě společné jednání na politické úrovni bude jednou z cest, jak rozjetý vlak technologického subsystému kolektivním politickým jednáním zpomalit.

NÁVRAT KE KOLEKTIVNÍMU

Je to ostatně právě návrat politiky jako synchronizátora ostatních subsystémů, v němž Jan Géryk vidí řešení současných problémů. Jedna z charakteristik zběsilé strnulosti je, že jedinec ztrácí smysl svého jednání, chybí mu umístění ve vyšším, kolektivním příběhu. Politika by mu jej měla v emancipativní formě navrátit. Role samotného politika je v jeho podání pro celý proces klíčová: neměl by být tím, kdo jedná tady a teď, vládne ve vleku událostí, neměl by být krizovým manažerem ani

politickým nádeníkem. Měl by naopak společnosti vtisknout pozitivní vize a cíle, a co je nejdůležitější, měl by svým jednáním regulovat ostatní subsystémy, podobně jako výše zmíněný příklad s technologickými molochy.

V současné době bohužel často vidíme opak. Vypočítaví autoritáři vytvářejí svou alternativní verzi příběhu, v níž nabízejí pouze vztek a na zběsilé úzkosti spíše parazitují: ať už je to návrat do minulosti vykreslené jako ráj, nebo boj proti minoritám a domnělým diktátům elit. Jejich verze antiideologické politiky je založena na identitě, ne na emancipační politické vizi. Vědí, jak efektivní je neurčitou úzkost populisticky kanalizovat do konkrétních strachů z emigrantů, rozpadu rodiny nebo LGBTQ komunity.

Hlavní tezi *Společnosti úzkosti* lze kritizovat z různých pozic, s některými autor polemizuje v závěrečných kapitolách. Pokud knihu podrobíme kritice z pozice radikálního marxismu (zdůrazňuji radikálního, k určitým formám marxismu se autor sám hlásí), tkví jádro problému společnosti úzkosti už v samotném kapitalismu, který je alfou i omegou úzkostí, jejím prvotním hybatelem. Libertariánská a konzervativní kritika bude úzkost bagatelizovat, považovat ji za slabost osobního charakteru, ne za společenský jev související se světem, v němž žijeme. Antimoderní kritické knihy

budou za jádro problému označovat právě technologie a jako řešení budou jednoduše vidět jejich opuštění. Zpracování *Společnosti úzkosti* je však kvalitní, argumenty a hlavní teze jsou dobře podloženy empirickými výzkumy. Navíc autor nepodléhá klamu vševědčnosti: pokud se pouští do spekulací, vždy čtenáře upozorní.

Knihy je napsaná (snad až na poměrně komplikovanou kapitolu o právu) čtivě a přívětivě, dá se bez problémů přečíst za jeden víkend. A možná v ní čtenář jako v zrcadle často zahlédne sám sebe, pozná v ní analýzu svých návyků, zdrojů nejistoty, nedůvěry a obecně vztahu ke svému okolí. V něčem se ten souhrn společenských diagnóz a pozorování podobá čtení románu, při němž se identifikujeme s protagonistou a přemýšlíme, jak asi příběh skončí. (Pokud by *Společnost úzkosti* byla románem, kdo by jej napsal? Michel Houellebecq, kterého autor v knize několikrát cituje? Nebo Stanislav Biler?)

Katarze příběhu nám zatím schází, nicméně odpovědi a východiska z krize kniha opatrně nabízí. Jisté je, že řešení bude muset nějakým způsobem souviset s návratem ke kolektivnějšímu nebo komunitnějšímu způsobu života, s hledáním společného politického smyslu, zájmem a větší účastí na věcech veřejných. Obratem od já ke světu.

Autor je publicista.

**Jak Géryk dokládá na pozadí výzkumů,
deprese a úzkostné poruchy se ve společnosti
vyskytovaly i dříve, současný nárůst
je však přece jen bezprecedentní.**